

Imam Abu Hanifa var grundare inte bara av Islams största klassiska lagskola (madhhab), utan av islamisk rättslära (fiqh) som systematisk vetenskap överhuvudtaget. Tillsammans med sina elever utarbetade han under en period av ca 30 år en omfattande samling lagar, som täcker allt från hur man ber och fastar till olika aspekter av civilrätt och relationer till icke-muslimska samhällen. Av detta arbete återstår inga skrivna dokument, men traditionen lever vidare genom hans lärjungar och efterföljare, främst Muhammad bin al-Hasan al-Shaibani, som i sin tur var lärare till två av de andra stora imamerna, Malik och Ash-Shafi'i. Imam Abu Hanifas madhhab är den mest utbredda av de islamiska lagskolorna, och har utgjort den konstituerande grunden för de flesta islamiska stater genom historien. Dess anhängare utgör över hälften av dagens muslimer. I en tid då islamisk lag håller på att upplösas till förmån för mer eller mindre fanatiska reformläror är det kanske bra att stanna upp och se tillbaka. Nedanstående redogörelse grundar sig i allt väsentligt på historikern Shibli Nu'manis bok [1], som ger en utsökt och insiktsfull skildring av imam Abu Hanifa, hans samtid och hans betydelse för utvecklingen av islamisk lag.

Fiqh:

Imam Abu Hanifa - hans liv och hans lära

av B. Muhammad-Klingmann

Staden Kufah i Iraq grundades av kalifen 'Umar år 17 H. (efter *hijrah*) och blev under kalifen 'Ali huvudstad för det snabbt expanderande islamiska väldet. Kufa var, tillsammans med tvillingstaden Basra, ett kunskapscentrum i dignitet med Mekka och Medina. Medan Mekka var centrum för *hajj*, och Medina berömt för sin Koran-recitation (*qira'at*), blev Kufa huvudstaden för islamisk laglära – *fiqh*. Många av profeten Muhammad's (frid vare med honom) följeslagare hade följt kalifen 'Ali till Kufa, bland annat Abdullah ibn Mas'ud, som levte mycket nära profetens familj. Det var traditionen från ibn Mas'ud som kom att ligga till grund för imam Abu Hanifas lagskola.

Imam Abu Hanifas levnad

”Jag är Isma'il, son till Hammad, som var son till Nu'man som var son till Thabit (...). Vi är av persiskt ursprung och har aldrig varit slavar. Min farfar, Abu Hanifa, föddes 80 år efter *hijrah*. Hans far Thabit hälsade på den hedervärde (kalifen) 'Ali för att frambringa sina hedersbetygelser. Den hedervärde 'Ali var generös nog att be för honom och hans familj, och jag tror att hans bön har burit frukt”.

Så berättar Abu Hanifas barnbarn, när han drog sig till minnes hur hans släkt hade kommit och bosatt sig i Iraq några generationer tidigare. Det var en välmående handelsfamilj som tidigt övergått till Islam och som kände en stark förbundenhet med Profeten Muhammad's (frid vare med honom) familj (*ahl-i-Bait*). Imamens egentliga namn var Nu'man bin Thabit. Smeknamnet Abu Hanifa anspelar på ordet *hanif* (gudssökare) som i Koranen betecknar profeten Abraham (frid vare med honom).

Imam Abu Hanifa hade förmånen att möta några av Profetens följeslagare, bl.a. Anas bin Malik, som dog i Basra år 93 H., men han fick pga sina unga år aldrig tillfälle att lära direkt av dem. I tjugoårsåldern började han ta lektioner av den tidens mest framstående laglärare i Kufah, Hammad ibn Abi Sulaiman, som i sin tur gått i lära hos *sahib* Anas. Hammad var den siste företrädaren för den lagskola som hade

grundlagts av 'Abd-Allah bin Mas'ud, en annan av profetens följeslagare. Så länge Hammad levde öppnade Abu Hanifa inte någon egen skola, det förbjöd honom hans stora aktning för läraren. Abu Hanifa var i fyrtioårsåldern när Hammad dog och då övertog han skolan, som snart fylldes med kunskapssökande från världens alla hörn. Bland sina mest begåvade elever valde han ut ett lagråd, som under trettio års tid ägnade sig åt det gigantiska arbetet att sammanställa en *fiqh*-samling som systematiskt behandlade olika religiösa och världsliga frågeställningar. Detta arbete pågick fram till hans död år 150 H. De ursprungliga dokumenten över detta arbete finns inte bevarade, men deras innehåll fördes vidare av imam Abu Hanifas närmaste elever och medarbetare, främst Muhammad bin al-Hasan al-Shaibani och Abu Yusuf.

Imam Abu Hanifas karaktär beskrivs i följande skissartade porträtt som en av hans lärjungar lämnat: ”Abu Hanifa var ytterst from, undvek allt förbjudet, förhöll sig mest stilla och försjunknen i tankar och svarade bara på frågor när han visste svaret. Han var mycket generös och hade stor integritet, bad aldrig om någons tjänster, undvek att umgås med dem som var upptagna med världsliga ting och försmådde status och makt. Han undvek allt baktal och talade bara väl om andra. Han var en person som ägde djup kunskap och som delade med sig av den lika generöst som handlade med sig av sina pengar.” En dag kom en man till honom och undrade hur det kom sig att det aldrig föll ett ont ord från hans läppar, trots att andra ofta talade illa om honom. ”Det är en ynnest från Gud”, svarade imamen, ”Han ger den till vem Han vill”. När Sufyan Thauri hörde detta kommenterade han ”Abu Hanifa var inte så dåraktig att han omintetgjorde sina goda gärningar”.

Samma ödmjuka inställning hade han till kunskap. ”Det är en ynnest från Gud. Jag tackar Honom när Han ger den till mig och då ger Han mig mera.”

Imam Abu Hanifa förlorade tidigt sin far, men hans mor levde länge och han vårdade henne med stor hänsyn och tillgivenhet. Hon var vidskeplig och tyckte om att lyssna till populära predikanter och historie-

berättare, som hon litade mera på än sin son. För att tillfredsställa den gamla damens önskningar gick Imam Abu Hanifa för att fråga dessa personer om deras åsikt i olika frågor, ja, ibland ville modern själv följa med för att vara säker på att svaret verkligen kom från den person hon önskade. De tillfrågade undrade förvånat varför Abu Hanifa inte själv besvarade frågorna, men han förklarade att det inte var hans åsikt som hans mor hade bett om.

Tro och gärningar

Då som nu härjades det muslimska samfundet av trossöndring och doktrinär fanatism. *Kharajiterna* var en av de många sekter som hade sin hemvist i Basra, inte långt ifrån Kufa och Abu Hanifa var sedan barnsben förtrogen med deras argument. En av deras teser var att trosbekännelse allena inte räckte för att en person skulle få kallas *mu'min* (troende), utan tron måste bevisas i handling. De som inte delade denna uppfattning stämplades också som icke-troende och bekämpades handgripligen. Andra ämnen som skapade kontrovers var huruvida tron kan öka och minska, om Koranen är evig eller skapad, *jabr* (människans oförmåga att handla mot Guds vilja), *qadr* (Guds allsmakt och människans förutbestämda öde) och *tashbih* (om Guds egenskaper kan jämföras med människans). Sådant filosofiskt hårklyveri var inte av arabiskt ursprung, utan fördes in från andra kulturer, men lyckades snart dra med sig de religiöst lärde i en oförsonlig debatt.

I alla dessa frågor tog Abu Hanifa klart ställning utan att för den skull fördöma sina motståndare. Mitt i den destruktiva och intoleranta sekterism, som höll på att undergräva samhälleliga och religiösa värden, talade en liberal och förståndig röst, Abu Hanifas: **"Jag hävdar att alla som vänder sig mot qiblah är troende (mu'min) och att ingen upphör att vara troende genom underlåtenhet i handlingar"**.

Det berättas att *kharajiterna* en dag överföll en moské där imam Abu Hanifa höll lektion. Deras avsikt var att få honom att uttala sin åsikt, för att kunna stämpla honom som icke-troende och döda honom. Deras ledare närmade sig imamen och frågade: "Vad är ni för ena?" – "Vi är skyddssökande", svarade imam Abu Hanifa kvickt. "För Gud har sagt: 'Om någon avgudadyrkare söker skydd hos er, så ge honom skydd, så att han får lyssna till Guds ord. Ledsaga honom sedan till en säker plats'". *Kharajiternas* ledare hade inget annat val än att beordra "Läs Koranen och följ dem sedan hem".

Makt och integritet

Hans samtid bar också på stor politisk oro. Under Abu Hanifas barn- och ungdom expanderade Islams maktsfär till Spanien i väster och Indien i öst, men samtidigt var det religiösa förtrycket stort, och islamiska lärde var många gånger de första som föll offer för kalifernas maktsträvanden. Om de inte öppet förföljdes, utnyttjades de för att ge legitimitet åt regenternas maktanspråk. Detta var en av anledningarna till att Abu Hanifa började sin bana som laglärdd relativt sent. Han skolades istället som

handelman och drev redan som ung ett framgångsrikt sidenväveri. Detta gav honom en ekonomisk ställning som senare tillät honom att fritt ägna sig åt religiösa studier och resor och även hjälpa sina egna elever att genomföra studierna. Livet igenom höll han sig undan från maktens boningar och bibehöll sin integritet gentemot makthavarna. När Yazid, den siste av de umayyadiska kaliferna, erbjöd honom att bli högste skattmästare, avböjde han. Han blev då fängslad och utsatt för 100 piskrapp varje dag. Men han stod fast och till slut fick Yazid ge upp sitt absurda tilltag och frige honom.

Om tro och gärningar
(utdrag ur ett brev från *Abu Hanifa* till 'Uthman Batti)

Låt mig påminna dig om att innan Guds sändebud tilldelades sitt uppdrag var folk månggudadyrkare. Han predikade för det att den bara finns en Gud och uppmanade dem att tro på detta budskap. Liv och egendom tillhörande var och en som övergav månggudadyrkan och antog Islam förklarades heliga. Sedan ålades de som antagit tron vissa plikter. Att utföra dessa plikter kallades för gärningar (*'amal*). Det är detta Gud åsyftar med orden "De som hade tron och utförde goda gärningar", och "de som trodde på Gud och handlade på rätt sätt". Det finns flera *ayat* av liknande slag där det tydligt framgår att avsaknaden av gärningar ej omintetgör tron, däremot måste det finnas en trosbekännelse. Att bekännelse och gärningar är åtskilda står också klart från det faktum att alla muslimer är lika ifråga om sin trosbekännelse, medan de bedöms olika med hänsyn till sina gärningar. Religionen och tron är lika för alla muslimer. Gud säger själv: "Jag har föreskrivit dig samma religion som jag ålade Noak. Det jag uppenbarat för dig och det jag ålade Abraham, Moses och Jesus, var att bevara er religion och att inte söndras i den". Du bör veta att vägledning i tron och vägledning i gärningar är två olika saker. Du kan kalla en person för *mu'min* (troende) även om hon inte är medveten om sina plikter: en sådan person är okunnig om sina plikter men är likväl troende enligt sin bekännelse. Gud har själv gjort denna distinktion i Koranen. Skulle du jämställa en person som förnekar Gud och Hans sändebud med en som tror men är okunnig om sina praktiska plikter? Där plikterna omnämns i Koranen sägs det "Gud har fastlagt detta för att ni inte ska gå vilse", och på ett annat ställe: "Om någon går vilse så låt någon annan påminna honom". Det berättas vidare att Moses sade: "När jag gjorde det var jag bland de vilsegångna" . (...) Betyder titeln *amir-al-mu'minin* (de troendes befälhavare), som gavs till de hedervärde 'Umar och 'Ali, att de var ledare bara för dem som utförde sina praktiska plikter? Den hedervärde 'Ali kallade Syriens folk, som låg i krig med honom, för troende. Finns det någon större synd än att döda? Kan både de som dödar och de som dödas ha rätt samtidigt? Om du rättfärdigar ena sidan, nämligen den hedervärde 'Ali och hans anhängare, vad har du då att säga om den andra? Fundera över detta och försök förstå det.

Jag hävdar att alla som vänder sig mot qiblah är troende (mu'min) och att ingen av dem upphör att vara troende genom underlåtenhet i handlingar. Den som äger tro och även utför sina plikter är utan tvekan *mu'min* och ämnad för paradiset. Den som varken äger tro eller handlingar är icke-troende och ämnad för helvetet. Den som har tro men undlåter att handla är med all visshet muslim, men en syndig sådan. Det är Guds sak att straffa eller förlåta honom.

Imam Abu Hanifa lämnade efter detta Kufah och flyttade till Mekka. där han stannade under 10 år fram till 136 *H.* Under tiden tog abbasiderna makten i Kufah. Deras våldsamma framfart väckte starkt motstånd från folkligt och religiöst håll. De flesta religiöst lärde, med Abu Hanifa i spetsen, ansåg dem inte värdiga som de troendes ledare (*amir-al-mu'minin*) och stödde istället de anspråk som höjdes av ättlingar till Profeten Muhammad (frid vare med honom). När en av dem, *sidi Ibrahim*, 145 *H.* reste kalifatets flagga mot den abbasidiske makthavaren Mansur, hade han Abu Hanifas fulla stöd. Men Ibrahim led nederlag i Basra året därpå, och Mansurs vedergällning drabbade Ibrahims anhängare, däribland Abu Hanifa. Först försökte Mansur vinna över imam Abu Hanifa till sin sida genom att erbjuda honom att bli *qadi* (högste domare). Abu Hanifa avböjde vänligt men bestämt, varpå han kastades i fängelse och torterades. Men detta bidrog bara till att göra honom ännu mera känd och älskad av folket och Mansur var tvungen att tillåta honom att undervisa från fängelset. Abu Hanifa dog av förgiftning i fängelset 150 *H.* och begravdes i Bagdad. Hans kropp tvättades av stadens *qadi* som inte upphörde att upprepa orden "Vid Gud, du är vår tids störste *faqih* och mest gudfruktiga människa". Senare byggdes i anslutning till hans gravplats en skola, som idag är känd som Mashad Abu Hanifa. Hans grav besöktes bland andra av imam Shafi'i och är än idag ett mål för pilgrimer som söker välsignelser genom en man som stod nära Gud.

I motsats till många andra religioner reglerar Islam det timliga såväl som det andliga livet och dess andliga ledare måste samtidigt vara lämpade att inneha makt. Trots att imam Abu Hanifa stod i opposition till sin tids makthavare, var han fullt medveten om detta – ja hans lagskola vittnar i högre grad än någon annan om förståelse för praktiskt maktutövande. Han gav många kloka råd till sina elever om hur de skulle tjäna kalifen utan att förlora sin integritet. Flera av hans elever innehade betydelsefulla politiska uppdrag i Harun al-Rashids kalifat, t.ex. en elev och nära medarbetare i *fiqh*-rådet, Abu Yusuf, som blev *qadi* under Harun. Därigenom spred sig Abu Hanifas lagskola snabbt till alla delar av den muslimska maktsfären och blev snart det dominerande lagsystemet överallt utom i Arabvärlden, där man gav företräde åt imam Malik's *madhhab*.

Imam Abu Hanifas lärare

Imam Abu Hanifa hade oräkneliga lärare och ännu fler lärjungar. Han valde alltid sina lärare bland *tabi'in* (dem som tillhörde generationen efter Profetens följeslagare, *sahaba*) eller bland dem som umgåtts med *tabi'in* och som var föredömen i lärdom, ärlighet och fromhet. Hans sätt att ta till sig kunskap var också annorlunda än det gängse – redan från början var han förtjust i diskussioner och resonemang och menings-skiljaktigheter med lärarna hindrade honom inte från att besöka dem.

Den störste kännaren av islamiska traditioner (*muhaddith*) som under den tiden levde i Kufah var Sulaiman b. Mihran, bättre känd under namnet

A'mash. A'mash hade lärt direkt under Anas bin Malik, som varit personlig medhjälpare till Profeten Muhammad (frid vare med honom) under hans sista tio levnadsår. Bland A'mash's elever var Sufyan Thauri och Shu'bah, även de stora *hadith*-auktoriteter. Shu'bah var både lärare och medstudent till Abu Hanifa och var mycket fäst vid honom, och A'mash blev med tiden själv elev till Abu Hanifa.

Det berättas att A'mash en gång bad imam Abu Hanifa att ge en förklaring till en viss fråga. Abu Hanifa svarade med en lång kedja av hänvisningar som gick tillbaka till Anas bin Malik och tillade att han hade hört detta från A'mash själv. A'mash medgav häpet att det skulle ha tagit honom flera dagar att hitta alla dessa hänvisningar och utropade: "Ni laglärde (*fuqaha*) är som läkare och vi (*muhaddith*) är apotekare (som tillhandahåller medicinen). Och du, Abu Hanifa, är bådadera."

Lektioner gick till så att eleverna lyssnade på läraren och ansträngde sig att lära sig det han sa utantill. Ibland förde de också anteckningar. Nybörjarna fick sitta till vänster om läraren och flyttades sedan successivt till mera framstående platser, den finaste var den mitt emot läraren framför de andra eleverna. Om åhörarskaran var så stor att lärarens röst inte kunde höras av alla så reste sig någon av åhörarna och upprepade lärarens ord till dem som satt längre bak.

Det är svårt att idag föreställa sig den kärlek och vördnad som man på den tiden kände för sina lärare. Abu Hanifa berättade själv att han aldrig sträckte ut sina ben i riktning mot sin lärare Hammads hus. Förhållandet mellan lärare och elev präglades av en blandning av närhet och respekt. "Behandla era elever med så stor uppriktighet och godhet att främlingar leds att tro att de är era egna barn", löd ett av Abu Hanifas råd. De studerande gick oftast runt till många olika lärare och det var inte ovanligt att lärare och elev bytte roller – status och prestige var inte något som stod i vägen för den som verkligen sökte kunskap.

En gång tillfrågades imam Abu Hanifa om vad som mest främjar inläring av *fiqh*.

- "Sinnesro", svarade imamen.
- "Hur uppnår man det?"
- "Genom att minska sina engagemang"
- "Hur kan man minska sina engagemang?"
- "Gör det som är väsentligt och lämna det som är oväsentligt!"

Imam Abu Hanifa tillägnade sig också *ahadith* från de stora lärde i Mekka som han regelbundet besökte. Ibland tillbringade han flera månader där i samband med *haji*. En av hans lärare var 'Ata' b. Abi Rabah, en *tabi'i* som hade stor auktoritet pga att han hade umgåtts med och lärt av många *sahaba*.

Men den stora skattkammaren för *hadith* var Medina, Profetens (frid vare med honom) hemvist under Islams avgörande år. Imam Abu Hanifa var samtida med imam Malik och träffade honom ofta under sina resor till Medina. Han var 13 år äldre än Malik, vilket inte hindrade honom från att behandla Malik med stor respekt och ta lärdom av hans kunskap. Denna respekt

besvarades i sin tur av Malik som tog emot honom med stor värme och vördnad. Malik blev senare elev till Abu Hanifas främste lärjunge Muhammad bin al-Hasan al-Shaibani, som också var lärare till imam Shafi'i. Vid denna tid var det sju *tabi'in* som bildade den ledande gruppen för *hadith* och *fiqh*. De hade alla utbildats av ledande *sahaba*, och de bildade tillsammans ett lagråd vars auktoritet var etablerad i hela den islamiska världen. Den lagskola som senare utvecklades av imam Malik grundar sig i allt väsentligt på utlåtanden från denna grupp. När imam Abu Hanifa kom till Medina levde ännu två av dessa *tabi'in* och han var elev hos dem båda. En av dem var Suleiman, som varit slav till Profetens hustru Maymunah, och den andre var sonson till kalifen 'Umar och hade lärts upp av sin far.

I Medina träffade han också imam Muhammad al-Baqir och hans son Ja'far as-Sadiq. Baqir var ättling i rakt nedstigande led till kalifen 'Ali, och Ja'far var på modernet ättling till den först kalifen, Abu Bakr. Av honom lärde sig Abu Hanifa inte bara *hadith* och *fiqh*, utan också *tasawwuf*. Om tiden med Ja'far sa han senare: "I två år var jag tillsammans med *sayyidina* Ja'far as-Sadiq och jag tillägnade mig den andliga kunskap som gjorde mig till en sökare på vägen" och "vore det inte för de två åren hade jag varit förlorad".

Hadith-kunskap och förmåga till Ijtihad

Det framförs ibland av ytliga betraktare att Abu Hanifa skulle ha saknat djupare kunskaper i *hadith*. Även en del av hans samtida trodde det. Auza'i var en berömd *muhaddith* som bodde i Syrien. Han hade från början inte någon hög uppfattning om Abu Hanifa, men när han fick tillfälle att möta honom personligen ändrade han åsikt radikalt. "Denne mans storhet", sa han, "har gjort folk avundsjuka på honom. Mina misstankar om honom var helt fel, och jag är mycket ledsen över att ha misstrott honom."

Samma sorts kritik drabbade även de andra stora imamerna, Malik och Shafi'i, som båda levde innan de klassiska *sahih*-samlingarna kom till. Kritiken är helt obefogad och beror på bristande förståelse av hur lag och tradition hänger ihop.

I själva verket är laglära (*fiqh*) och tradition (*hadith*) två helt skilda kategorier. En *mujtahid* (laglär) och en *muhaddith* (*hadith*-lär) är sällan förenade i samma person. Denna skillnad finner man redan bland Profetens följeslagare (*sahaba*). Kaliferna 'Umar och Abu Bakr, båda ledare och domare, har bara bidragit med något dussintal *ahadith*, medan sådana stora berättare som Abu Huraira eller Abdullah ibn 'Umar efterlämnat ovärderliga skatter av *hadith*, men inte deltog i vare sig lagstiftning eller politik.

Detta beror delvis på att de egenskaper som utgör meriter för en *mujtahid* står i motsättning till de egenskaper som behövs för att vara en god *muhaddith*. En god *mujtahid* beröms för sin inträngande vision, förmåga att dra slutsatser, att identifiera frågeställningar och kunna besvara dem, och för sin skicklighet när det gäller att härleda regler. Men alla dessa egenskaper är bara till förfång för den som ska

överföra traditioner. Abu Yussuf kritiserades av samtida traditionslärdar för att han "lät sig påverkas av sin personliga åsikt och brukade härleda ytterligare regler ur dem som redan fanns. Dessutom umgicks han vid kalifens hov och var *qadi* (högste domare)". Om det var ett brott att härleda lagregler så var Abu Hanifa utan tvekan en större brottsling än Abu Yussuf!

Framväxten av *fiqh* som vetenskap

Europeiska orientalisterna har velat göra gällande att Abu Hanifas lag inspirerats av romerska och persiska förebilder. Man anför som argument för detta att det finns en del likheter mellan dessa lagsystem och Hanafi *fiqh* i vissa detaljer som t.ex. hur arvslotter beräknas. Denna hypotes motsägs dock av att sådana instruktioner återfinns i Koranen och i de uttalanden av Profeten Muhammad (frid vare med honom) som bevarats i *ahadith*, medan de bysantinska och persiska lagarna på Abu Hanifas tid inte ens var översatta till arabiska.

Före Abu Hanifa existerade inte *fiqh* som en systematisk vetenskap och det fanns inte heller fastställda kriterier för hur *ahadith* skulle användas i lagsammanhang. Så länge Profeten Muhammad (frid vare med honom) levde, följde man helt enkelt hans exempel och han avrådde sina följeslagare från att ställa några frågor eller skriva ned hans uttalanden. Även under de första två kaliferna, Abu Bakr och 'Umar, undvek man att nedteckna *ahadith*. Det var inte förrän under 'Uthman's och 'Alis kalifat som *ahadith* började spridas och samtidigt användas som ideologiskt vapen i de inre stridigheter som härjade. Därmed öppnades dörren för förvanskning och förfalskning, vilket i sin tur påkallade behovet av att kritiskt granska *hadith*-materialet. Under umayyad-perioden hade antalet *ahadith* som cirkulerade vuxit till flera hundra tusen, och det uppstod skolor som ägnade sig åt att samla och klassificera *hadith*. Tillförlitligheten i en *hadith* bedömdes främst med hänsyn till berättarkedjan (*isnad*). Beroende på hur tillförlitliga de personer som återberättade *hadithen* ansågs vara, brukade man dela in *hadith* i kategorierna *sahih* (sunda, autentiska), *hasan* (goda), *da'if* (svaga) etc. Till detta kriterium lade Imam Abu Hanifa flera ytterligare, som han ansåg måste vara uppfyllda för att en *hadith* skulle kunna användas som grund för lagtolkning. Han delade in *ahadith* i en skala från *mutawatir*, där det fanns ett stort antal olika berättare i varje överföringsled, till *ahad* som bara hade en enda berättare i något steg. För att en viss handling skulle betraktas som absolut påbjuden (*fard*) måste den grundas på Koranen eller på en *hadith* med statusen *sahih* eller *hasan* och dessutom *mutawatir*. Abu Hanifa krävde dessutom att innehållet i en *hadith* skulle vara rimligt och sannolikt, *dirayat*. *Hadith* som formellt kunde anses *sahih*, men inte uppfyllde detta krav på rimlighet, kallades *mu'allal* och användes inte för att härleda lagar. För att kunna avgöra om det finns en sådan dold svaghet i en *hadith* krävs ofta en intuitiv förståelse som bara kan nås av dem som, förutom att han har ingående kunskap i *fiqh*, *hadith* och andra vetenskaper, också är fri från yttre bindningar och själviska motiv.

Redan tidigt var de traditionslärdelade i två läger, ifråga om hur man skulle förfara för att härleda lagregler, när traditionerna inte gav något entydigt svar - å ena sidan de som endast stödde sig på överfört material och å den andra de som tillämpade logik och personligt omdöme. De förra kallades *ahl al-hadith*, traditionalister och de senare *ahl al-ra'y*, logiker. Men skiljelinjen var inte helt skarp. Även sådana erkända *muhaddith* som imam Malik, Sufyan Thauri och Auza'i räknades till *ahl al-ra'y*, eftersom de samtidigt var nytänkare och lagtolkare. Men begreppet *ra'y* förknippas framför allt med Abu Hanifa, vars namn ofta förses med epitetet "*Imam ahl-i-ra'y*".

Samma delningslinje återfinns också bland de tidiga laglärdelade. På ena sidan fanns de som tolkade allt källmaterial bokstavligt, utan hänsyn till logik eller praktiska behov. För dem var frågan om rätt eller fel inte något som kunde avgöras med förnuftet. På andra sidan återfanns de som sökte en rationell grund till Guds lagar och sedan använde samma logik för att härleda regler där källmaterial saknades (s.k. analogiförfarande, *qiyas*). *Qiyas* blev senare en allmänt erkänd metod för att härleda *fiqh*, men detta var inte alls någon självklarhet före imam Abu Hanifas tid.

Sammanfattningsvis kan man säga att imam Abu Hanifas kriterier för att acceptera *hadith* var mycket stränga och detta är den främsta orsaken till att det i hans andliga kvarlåtenskap förekommer så få hänvisningar till *hadith*. Denna restriktiva hållning var på sätt och vis ett arv från hans egna lärare och kan spåras tillbaka ända till 'Abd-Allah bin Mas'ud. Från honom kommer ursprungligen de principer som ligger till grund för Abu Hanifas radikala *hadith*kritik och förnuftsstyrda lagskola.

Kännetecknen för Hanafi *fiqh* - några exempel

En av imam Abu Hanifas mest värdefulla insatser var att han gjorde åtskillnad mellan sådana *ahadith* som måste betraktas som normgivande och sådana som inte har några vidare konsekvenser. Till de senare hör t.ex. uttalanden från Profeten Muhammad (frid vare med honom) om jordbruk eller medicin, eller anvisningar som var specifika för en viss situation. Abu Hanifa räknar även dit *ahadith* som rör skilsmässor, fördelning av krigsbyte och storleken av *jizyah* (den skyddsskatt som icke-muslimer betalar till den muslimska staten). En sådan distinktion mellan normgivande och icke normgivande instruktioner gjordes redan av de tidiga kaliferna, men utvecklades av Abu Hanifa till en lagprincip som är det främsta kännetecknet för hans skola. Det är detta som gett Hanafi *fiqh* dess bredd och flexibilitet. I så gott som varje fråga, vare sig den handlar om fromhetsutövning eller världsliga handlingar, är Hanafi *fiqh* mer liberal och lättare att tillämpa och följa än andra lagskolor - allt i enlighet med Koranens ord "Gud önskar vara mild och inte sträng mot er", och Profeten Muhammads (frid vare med honom) uttalande "Jag kommer till er med en mild och lätt *shari'ah*".

Vi ska här ta upp tre exempel som illustrerar hur Hanafiskolan skiljer sig från andra skolor: utförande

av bönen, äktenskap och skilsmässa och förhållandet mellan muslimer och *dhimmi*s (icke-muslimer som lever under muslimskt styre).

Bönen. Det finns varken i Koranen eller *ahadith* exakt angivet vilka delar av den muslimska bönen som är *fard* (absolut plikt). Eftersom bönen är ett uttryck för ödmjukhet och att människan underkastar sig Gud, är alla imamer överens om att vissa element måste ingå, nämligen *niyyat* (avsikten att utföra bön), *takbir* (att prisa Guds storhet), *qira'at* (Koranrecitation), *ruku'* (att buga sig) och *sajda* (att böja sig med pannan mot marken). En del imamer har gått längre än så och förklarat även det detaljerade sätt på vilket detta skall utföras som *fard*, medan Abu Hanifa ansåg att sådana detaljer inte var absolut bindande. T.ex. menade han att *takbir* kan uttryckas på annat sätt än att säga "*Allahu akbar*", att Koranrecitationen kan bestå av vilka *ayat* (Koranverser) som helst och inte nödvändigtvis måste inkludera *Surat-al-Fatihah*, och att bönen i princip kan läsas på vilket språk som helst, om den som ber inte kan arabiska. Naturligtvis bör varje muslim sträva efter att utföra bönen fullständigt och korrekt, men om detta inte är möjligt tillåter *shari'a* enligt imam Abu Hanifas tolkning en mycket enkel ritual.

Äktenskapslag. Medan kvinnan enligt imamerna Shafi'i och Ahmad behöver ett ombud för att teckna ett giltigt äktenskapskontrakt, är hon enligt Abu Hanifa själv kompetent att göra detta så snart hon uppnått vuxen ålder och hon har även rätt att upplösa äktenskapskontrakt som tecknats å hennes vägnar innan hon blev myndig. Detta är ett utslag av Abu Hanifas syn på kvinnans jämbördiga rättsställning i förhållande till mannen, en princip som också kommer till uttryck i andra frågor. Han jämför t.ex. manliga och kvinnliga vittnen i mål som rör familj och äktenskap och han ansåg även att en kvinna kan utöva domarämbetet (*qadi*). Skilsmässa ansåg Abu Hanifa överhuvudtaget inte är tillåten så länge det finns en bra relation mellan parterna. Om mannen uttalat *talaq* (skilsmässa) kan parterna förlikas under väntetiden utan att formellt ingå nytt äktenskap - det krävs bara att mannen och kvinnan själva kommer överens om det för att äktenskapet åter ska träda i kraft. Enligt imam Shafi'i är detta inte möjligt, medan imam Malik kräver att det åtminstone ska finnas vittnen till förlikningen. När det gäller skilsmässa på kvinnans initiativ (*khal'*) kan kvinnan enligt Abu Hanifa aldrig bli skyldig att betala mer än den brudgåva (*mahr*) hon fått av mannen och om skilsmässan orsakats av ett fel från mannens sida behöver hon inte alls betala någon kompensation. I imamerna Shafi'i's och Ahmad's lagskolor däremot har mannen möjlighet att avkräva kvinnan kompensation utöver detta.

Rättigheter för *dhimmi*. Inget lagsystem har någonsin kunnat visa upp en sådan jämlik behandling av andra folk och religioner som imam Abu Hanifas. Enligt detta har en *dhimmi* och en muslims liv lika värde, dvs en muslim som dödar en *dhimmi* straffas med döden. En *dhimmi* kunde bosätta sig var han ville, även i Mekka och Medina, och hade samma rättigheter att bedriva handel som en muslim. *Dhimmi* kunde fritt uppföra helgedomar för att utöva sin religion och fick

tillämpa sin egen civilrätt. Den skydsskatt (*jiziyah*) de ålades stod i proportion till vars och ens betalningsförmåga, på samma sätt som *zakat* utgör en bestämd andel av varje muslims inkomster. Så länge en *dhimmi* inte bedrev spioneri mot den muslimska staten, förtalade Gud eller Hans Profet (frid vare med honom) eller begick äktenskapsbrott med en muslimsk kvinna, var han en betrodd och jämlik medborgare i det muslimska samhället. Medan de andra stora lagskolornas regler var betydligt mera diskriminerande, bidrog imam Abu Hanifas lagtolkningar till harmonisk samlevnad där minoritetskonflikter och uppror kunde undvikas. Dessa lagar började tillämpas under Harun al-Rashid's kalifat, då Abu Yusuf var *qadi* och kom under århundraden att prägla samlevnaden mellan muslimer och icke-muslimer i hela den muslimska världen.

Referenser:

[1] "Imam Abu Hanifa - Life and Work". English translation of Allamah Shibli Nu'mani's "*Sirat-i-Nu-man*", by M. Hadi Hussain. Kitab Bhavan, New Delhi 1995. ISBN 81-7151-035-3. Udrag ur boken finns på <http://www.muslim-canada.org/hanifah.htm>

[2] "My Love and My Choice", edited by Syed Mumtaz Ali, Part I: The Supreme Sunni Way of Life and the Honourable Hanafi School of Law http://members.tripod.com/~SuzyAshraf/htm/_ed._Sye_d_Mumtaz_Ali.htm (innehåller utdrag ur [1])

Mer att läsa:

[3] Abdur-Rahman Ibn Yusuf: "Fiqhul Imaam". Prudence Publications UK 1996. ISBN 0 9529255 0 8.

[4] Sheikh Muhammad Ilyas Faisal: "Aspects of the Salaat with evidences used by the Hanafi Madhhab". <http://www.geocities.com/~abdulwahid/abuhanifah/salaaHanafi.html>

[5] THE FOUR GREAT IMAAMS Compiled by: Students of Jamea Tul Imam Muhammad Zakaria jamea publication no.4 Imaam Abu Hanifa (r.a.) <http://www.inter-islam.org/4imam.htm#imam abu hanifa>

[6] "Al fiqh al-akbar" - trossatser enligt Imam Abu Hanifa. <http://www.muslim-canada.org/fiqh.htm>

[7] Abu Hanifah web site: <http://www.geocities.com/~abdulwahid/abuhanifah/index.html>

Namnlista		
Abdullah ibn Mas'ud		en av de fyra <i>sahaba</i> som uppdragits av profeten Muhammad (frid vare med honom) att överföra Koranen, och en av de sju <i>sahaba</i> som gjorde uttåtande i lagfrågor
Abdullah ibn 'Umar		son til kalifen 'Umar
Abu Bakr		svärfar till profeten Muhammad (frid vare med honom) och den förste av kaliferna
Abu Huraira		en av <i>sahaba</i> , stor <i>hadith</i> -berättare
Abu Jafar Mansur		den andre abbasidiske kalifen
Abu Yusuf		lärjunge till Abu Hanifa, <i>qadi</i> under Harun al-Rashid
Ahmad bin Hanbal		den yngste av de fyra stora imamerna (fd. 160 <i>H.</i>)
'Ali ibn Abu Talib		kusin till profeten Muhammad (frid vare med honom); den tredje kalifen efter 'Abu Bakr och 'Umar
A'mash		berömd <i>muhaddith</i> i Kufah
Anas bin Malik		en av <i>sahaba</i> , personlig medhjälpare till Profeten Muhammad (frid vare med honom) under hans sista tio levnadsår.
'Ata' b. Abi Rabah		<i>tabi'i</i> i Mekka, medlem av imam Malik's lagråd
Auza'i		berömd <i>muhaddith</i> i Syrien
sidi Baqir		far till Ja'far as-Sadiq
Hammad ibn Abi Sulaiman		laglörd i Kufah , företrädare för Abdullah ibn Mas'ud's <i>fiqh</i> -tradition; lärare till Abu Hanifa
Hammad ibn Nu'man		son till imam Abu Hanifa
Harun al-Rashid		tredje abbasidiske kalifen (148-193 <i>H.</i>)
sidi Ibrahim		ättling till Profeten Muhammad (frid vare med honom), dog i strid för kalifatet år 145 <i>H.</i>
sidi Ja'far as-Sadiq		ättling till kaliferna 'Ali och Abu Bakr (83 - 148 <i>H.</i>)
Malik		grundare av den näststörsta av de islamiska lagskolorna (fd. 95 <i>H.</i>)
Mansur		se Abu Jafar Mansur
Muhammad al-Baqir		se Baqir
Muhammad bin al-Hasan al-Shaibani		lärjunge till Abu Hanifa, främst bland dem som fört vidare hans <i>madhhab</i>
Nu'man ibn Thabit		Abu Hanifa's egentliga namn
Shafi'i		imam för den tredje av islams stora lagskolor (fd. 150 <i>H.</i>)
Sufyan Thauri		<i>muhaddith</i> i Kufah?, elev till A'mash
Sulaiman b. Mihran		se A'mash
Suleiman		slav till Profetens (frid vare med honom) hustru Maymunah
Shu'bah b. al-Hajjaj		<i>muhaddith</i> i Basrah, elev till A'mash
'Umar ibn Khattab		den andre av kaliferna
Yazid		den siste av de umayyadiska kaliferna